

TAKİYÜDDİN İBN TEYMIYYE’NİN HANEFİ USÛLÜNE ELEŞTİRİLERİ (KIYAS, HÎLE-İ ŞER’İYYE VE FARÂZÎ FIKIH ÖRNEĞİNDE)

Ömer VEKİLOĞLU

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Doktora Öğrencisi

omer.vekiloglu@gmail.com, ORCID: 0009-0001-4900-346X

ÖZ

Ehl-i hadis ekolünün önemli simalarından olan Takıyüddin İbn Teymiyye, (ö. 728/1328) eserlerinde Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed b. el-Hasen gibi Hanefî imamlarına saygılı bir tutum sergilemiştir. Hatta kimi tartışmalarda onları kendi ideolojisinin referansları mahiyetinde olan “selef” dairesi içerisinde değerlendirmiştir. Bunun yanında İbn Teymiyye, Hanefîlerin re’ye müstenit fıkıh metodolojilerini de yeri geldikçe eleştirmektedir. İbn Teymiyye’nin Hanefîlerin usûl anlayışına hem genel anlamda hem de spesifik konular bazında eleştiriler yönelttiği görülür. Onun Hanefîlerin usûlüne yönelik genel eleştirileri arasında ilk sırayı, bu usûlün yeterince net olmadığı yönündeki eleştirisi almaktadır. Usûldeki bu müphem yapı, İbn Teymiyye’nin “bid’at grupları” diye nitelediği kimi grupların Hanefî mezhebi içerisinde yapılanmasına imkân tanımıştır. İbn Teymiyye Hanefîlerin nassları anlama yöntemlerinin de ciddi ölçüde problemlili olduğunu düşünür. Onun değerlendirmesine göre bu durum, onların Kitap ve sünnete çokça muhalefet etmeleri sonucunu doğurmuştur. İbn Teymiyye’nin Hanefî usûlüne yönelik spesifik eleştirilerinin üç noktada yoğunlaştığı görülür. Bunların ilki kıyas konusundadır. O, Hanefîlerin “nassa muhalif kıyas” şeklinde ortaya koydukları kavramı reddederek sarih aklın sahih nakille çelişmeyeceği düşüncesinden hareketle doğru anlaşılmalı nasslar ile doğru yapılmış kıyas arasında bir çelişkinin olmayacağı düşüncesini ileri sürer. Onun eleştirilerinin hedefi olan diğer iki konu ise “fıkıhta hile” ve “farazî fıkıh” konularıdır. İbn Teymiyye bunları ehl-i re’y tarafından meydana çıkarılmış “mezmûm re’y” olduklarını bildirmektedir.

Anahtar kelimeler: Fıkıh Usûlü, İbn Teymiyye, Hanefîlik, Ehl-i Re’y, Selefilik

CRITICISMS OF TAQYUDDIN IBN TAYMIYYAH ON HANAFI USÛL (IN THE CASE OF QIYAS, HILA SARIA AND FICTITIOUS FIQH)

ABSTRACT

Taqiyuddin Ibn Taymiyya, one of the important figures of the Ahl al-Hadith school, showed a respectful attitude towards Hanafi imams such as Abu Hanifa, Abu Yusuf, and Muhammad b. al-Hasan in his works. In some discussions, he even considered them within the circle of "salaf", which is the references of his ideology. In addition, Ibn Taymiyya criticised the Hanafis' methodology of fiqh based on reason. Ibn Taymiyya criticised the Hanafis' understanding of usûl both in general and on the basis of specific issues. Among his general criticisms of the methodology of the Hanafis, the first criticism is that this methodology is not clear enough. This vague structure in the methodology allowed some groups, which Ibn Taymiyya labelled as "bid'at groups", to be structured within the Hanafi sect. Ibn Taymiyya thinks that the Hanafis' method of understanding the nasses is also seriously problematic. According to his assessment, this situation resulted in their opposition to the Book and the Sunnah. Ibn Taymiyya's specific criticisms of the Hanafî methodology are concentrated in three points. The first of these is the issue of syllogism. He rejects the Hanafî concept of "qiyas in opposition to the nass" and argues that there is no contradiction between the correctly understood nass and the correctly made syllogism based on the idea that the clear intellect does not contradict the authentic transmission. The other two issues that were the target of his criticism were "legalistic trickery/hila " and "hypothetical fiqh". Ibn Taymiyyah states that these are "reprehensible" created by the Ahl al-Ra'y.

Keywords: usûl al-fiqh, Ibn Taymiyya, Hanafism, Ahl al-Ra'y, Salafism

GİRİŞ

Ehl-i hadis/Selefi geleneğın en önemli simalarından olan Takıyüddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye (ö. 728/1328) İslam düşünce tarihinde etkisini modern dönemlere kadar sürdüren âlimlerden birisidir. İbn Teymiyye, İslam tarihinin çalkantılı bir döneminde, sosyal ve siyasi krizlerin yoğun bir şekilde hissedildiği bir coğrafyada yaşamıştır. Moğol istilalarının etkisini İslam dünyasının orta kesiminde de hissettirmeye başladığı bu dönemde İbn Teymiyye'nin yaşadığı Şam bölgesi ve Mısır, farklı

coğrafyalardan yurtlarını terk etmiş çeşitli mezhep ve meşreplere mensup insanlara sığınak yeri olmuştu (Hasan, Yiğit & Kazıcı. 1991, Cilt 7, s. 273). Siyasî, sosyal, iktisadî ve ilmî yapıyı derinden etkileyen böylesi bir travma döneminde İbn Teymiyye, kendi selefi düşüncesinin mücadelesini vermiş ve bu süreçte nerdeyse etrafındaki tüm din mezhep ve cereyanlara reaksiyoner bir tavır içerisinde olmuştur. O, ilmî alandaki faaliyetlerini salt akademik bir uğraşı olarak görmeyip Müslümanların içinde bulunduğu bu travma halinden ancak İslami ilimlerin ıslahı ile çıkabileceğini ileri sürmüş, bu amaçla İslami ilimlerin her dalında mevcut yapıyı tenkit eden ve bunun yerine alternatifler öneren düşünceler ortaya koymuştur.

İbn Teymiyye'nin düşünce dünyasında fikhın ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Bir fakih olarak İbn Teymiyye, kendi döneminde Şam bölgesinde etkin olan tüm cereyanlarla o cümleden Hanefi ekolüyle de ciddi bir etkileşim içerisinde olmuştur. Onlardan ders almış, onlarla ilmi münazaralar yapmış, reddiyeler yazmış, fıkhıta usûllerini eleştirmiş, imamlarını ve literatürlerini farklı açılardan değerlendirmiştir. (Seyyid el-Cümeylî, 1985, s. 59.) Rivayet merkezli bir fikh anlayışına sahip İbn Teymiyye'nin bir re'y geleneği olması itibarı ile aslında "karşıt görüş" mahiyetinde olan Hanefilik hakkında düşüncelerinin araştırılması, meydana çıkarılması İslam hukuk disiplini içerisindeki bu iki temel düşüncenin (ehl-i hadis ve ehl-i re'y) etkileşiminin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. İbn Teymiyye'nin dinî ilimlerin çeşitli alanlarına dair düşünceleri ve bu düşüncelerinin farklı toplum kesimlerine, dinî gruplara etkileri gerek klasik dönemde gerekse çağdaş dönemde büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Onun özellikle kelim, tasavvuf ve felsefe gibi farklı disiplinlerde görüşlerine yönelik pek çok çalışma söz konusu olmakla birlikte fikh alanında özellikle de rey fikhı kapsamındaki görüşleri yeterince araştırılmış değildir. Aynı şekilde İbn Teymiyye'nin spesifik olarak Hanefi usûlçülere olan eleştirileri de ayrıca çalışma şeklinde ele alınmamıştır. İbn Teymiyye'nin Hanefilere fikh alanında eleştirisini konu alan Türkiye'de yapılan tek çalışma bildiğimiz kadarıyla Herol Tabak tarafından hazırlanan *İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in Hanefilere Yöneltiltikleri Tenkitler (Namaz Örneği)* isimli doktora tezidir. Bu doktora tezinde müellif isminden de görüldüğü üzere furu alanında spesifik bir konuyu- namaz örneğinde İbn Teymiyye ve öğrencisinin eleştirilerini ele alsa da özellikle çalışmasının birinci bölümünde usûl alanında İbn Teymiyye ve Hanefilerin farklılaşmasına değinmiştir. (Herol Tabak, 2013, ss. 13-73). Yurtdışında çalışmalara gelince İbn Teymiyye

ve ehl-i re'y ilişkisi genel olarak İbn Teymiyye'nin belli usûl konuları ile ilgili görüşlerini ele alan çalışmalarda kısmen işlenmiştir (Örnek için bk. Abdul-Hakem Al-Matroudi, 2008, s. 155-172; Felicitas Opwis, 219-249).

Bu çalışmamızda İbn Teymiyye'nin genel olarak Hanefî usûlüne bakış açısını ve eleştirilerini ele aldık. Bunu yaparken İbn Teymiyye'nin eleştirilerini daha geniş şekilde ele aldığı üç konu- kıyas, hileyi şer'iyye ve farazî fıkıh çerçevesinde konuyu değerlendirdik.

Çalışmamızda temel kaynak olarak onun *Mecmu'u'l-Fetâva*, *el-Fetâvâ'l-kübrâ* gibi belli başlı eserleriyle birlikte müellifin ayrıca neşredilmiş risale ve mecmualarını dikkate almaya çalıştık. Bunun yanında belli fıkıh usûlü meselelerini ihtiva etmesi sebebiyle bazı kelim konulu teliflerine de başvurduk. Mukayese gerektiren mevzularda da İbn Teymiyye'ye kadarki Hanefî literatürünü kullanmaya özen gösterdik.

1. İBN TEYMIYYE'NİN HANEFİ MEZHEBİ VE USÛLÜ HAKKINDA GENEL GÖRÜŞLERİ

1.1. Hanefilik Hakkında Genel Görüşleri

İbn Teymiyye eserlerinde Kûfe fıkıh mektebinin tarihini, usûl düşüncesini, fıkıh anlayışını ihtiva eden bazı özelliklerinden söz eder. Kûfe fıkıh ekolünün oluşmasının temelinde üç sahabenin- Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebû Tâlib ve Abdullah b. Mes'ud'un etkin bir rol oynadığına işaret eden İbn Teymiyye, Kûfe ehlinin tüm İslam beldeleri içerisinde fıkıh ve kıyas konusunda öne geçtiğini vurgulayarak, "Fıkıh Kûfe'ye; ibadet Basra'ya aittir" diye bir deyim de hatırlatır. (1987, Cilt 6, s. 146).

İbn Teymiyye, eserlerinde birçok yerde "*mezâhibu'l-erbaa*" (2005, Cilt 19, s. 224; 2001, Cilt 2, s. 221), "*eimmetü'l-erbaa*" (1977, ss. 82, 124, 178) ifadelerini kullanarak Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezhepleriyle beraber Hanefiliği de muteber fıkıh mezhepleri arasında zikretmektedir. İbn Teymiyye'ye (1986, Cilt 7, s. 530) göre Hanefî mezhebinin kökeni sahabeden İbn Mes'ud'a dayanmaktadır. O Hanefî fıkıh silsilesini şöyle tarif etmektedir: "*Ebû Hanîfe'ye gelince onun hocası, kendisinin yanında uzmanlaştığı Hammâd b. Ebû Süleyman'dır. Hammâd fıkıh İbrahim'den, İbrahim Alkame'den, Alkame de İbn Mes'ud'dan almıştır. Bunun yanında Ebû Hanîfe, A'ta ve diğerlerinden de fıkıh ahzetmiştir.*"

İbn Teymiyye'nin dört mezhep imamının fazilet ve meziyetlerinden söz eden *er-Risale fi fedâili eimmeti'il-erbaa* isimli bir risale kaleme alarak (İbn Teymiyye, 1982) fıkıh, fıkıh usûlü, usûliddîn sahalarında dört imamın konumunu ve meziyetlerini değerlendirmiştir. Bu risale sadece imamların meziyetlerini açıklamak yönünden değil aynı zamanda bu mezheplerin usûl geleneğini İbn Teymiyye'nin nasıl değerlendirdiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Ona göre her imam belli konularda kendi derecelerine sahiptir. Şâfiî, fıkıh usûlünde daha iyi ve daha sistemli bir yapıya sahipken İmam Malik ise usûliddîn konusunda daha sistemlidir. Ahmed b. Hanbel ise fıkıh birikimi de dâhil olmakla her konuda daha açıklayıcı, daha mahirdir (2012, s. 10).

Ehl-i re'ye yani Hanefilere gelince onların hem fıkıh usûlü hem usûliddîn konularında bazı görüşleri olsa da bu görüşlerin sistematik bir yapıya kavuşturulduğu bir kurallar manzumesi söz konusu değildir. Bu sebeple onların arasında Mutezilî, Mürcie, Cehmye, Mücessime, Hâricilik gibi tüm “hevâ ve bidat ehli mensuplarını” görmek mümkündür. Şâfiîlerin içerisinde her ne kadar belli miktarda Mutezilî, Cehmî ve Rafizî olsa da onlar Hanefiler arasında bulunanlardan daha azdır. İbn Teymiyye'ye göre Hanefilerin diğer mezheplerden farklı olarak kendi imamlarından (Ebû Hanîfe'den) varit olan mufassal usûl metinleri bulunmamaktadır. Ebû Hanîfe'den usûle ilişkin kesin kuralların nakledilmemiş olması onun müntesiplerinin kendi re'yelerine uyararak imamlarının yolundan uzaklaşması sonucunu doğurmuştur. İbn Teymiyye, “ehl-i hevâ” adını verdiği şâz grupların birçoğunun Kûfelilerden olmasını da buna bağlar.

Bütün bu eleştirel yaklaşımına rağmen İbn Teymiyye, Hanefilerin özleri itibarıyla inanç konusunda doğru tutum içerisinde oldukları görüşündedir ve buna yeri geldikçe işaret eder. Mesela İbn Teymiyye için çok öncelikli itikat meselelerinden olan tevessül konusunda bunu önemle vurgular (2001b, s. 88; 1999, Cilt 2, s. 307). Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'tan rivayetler ve Kudûri'nin (ö. 428/1037) Kerhi'ye şerhi gibi mezhebin muteber kaynağından getirdiği iktibaslarla Hanefilerin mahlûklarla tevessülü, Allah'tan başkası adına yemin etmeyi kabul etmediklerini söyler. Onların bu görüşünün sair ulemaya da mutabık olduğunu bildirir. İbn Teymiyye (1987, Cilt 6, s. 86), aynı zamanda Hanefi mezhebinin küfrü yayanlara karşı en şiddetli mezhep olduğunu da söyler.

İbn Teymiyye (2004a, Cilt 12, s. 204) kimi çevrelerce Hanefilere yönelik söz konusu olan “Kur’an’ın yaratılmış olduğu görüşünü benimsedikleri” şeklindeki ithamdan Ebû Hanîfe’yi ve Hanefileri uzak tutar. Burada onun istinat ettiği Hanefî kaynak ehl-i hadis metoduna yakınlığı ile bilinen Ebû Cafer et-Tâh3âvî’dir (ö. 321/933). İbn Teymiyye her devirde selefler tarafından sevilen Tâh3âvî’nin meşhur akait metninden hareketle (et-Tahâvî, 1993, ss. 31, 40) Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed b. Hasan’ın ve onlara ittiba edenlerin selefi/Sünni akideye uygun bir Kur’an görüşlerinin olduğunu beyan eder (1991, Cilt 1, ss. 198-199).

1.2. İbn Teymiyye’nin Hanefi Usûlü Hakkında Genel Değerlendirmeleri

İbn Teymiyye’nin Hanefi fikhının hem kurucu imamlarının hem de müteahhirîn imamlarının eserlerini iyi mütalaa ettiğini görmekteyiz. Ebû Hanîfe’nin *Fıkhu’l-ekber’i*, (1991, Cilt 4, s. 23; 2004a, s. 319; 2004b, Cilt 5, ss. 46-47, 140) Ebû Yusuf’un *İhtilâfu Ebi Hanîfe ve İbn Ebi Leylâ* isimli eseri, İmam Muhammed’in *Kitabu’l-hiyel* isimli ilk eserleri İbn Teymiyye’nin kaynakları arasındadır. Ebû Bekr Cessâs, Ebû Zeyd Debûsî, Serahsî gibi ilk dönem usûl müelliflerine referansları da İbn Teymiyye’nin eserlerinde görmekteyiz (1986, Cilt 2, s. 180; 1991, Cilt 1, s. 84; 1999, Cilt 2, s. 29; 1995, s. 448; 2004b, Cilt 12, s. 52).

İbn Teymiyye’nin ehl-i re’y usûlüne temel eleştirisinin kökeninde onların nasslarla ilişkisinin dayandığını söyleyebiliriz. Hanefilerin nassları bilme ve anlamada başarısız olduğunu belirten İbn Teymiyye, kendilerinin bu başarısızlığının onları re’y kullanmaya ittiğine işaret eder. O, İmam Şâfiî’nin “*Fıkıh tahsil etmek isteyenler Ebû Hanîfe’nin iyalidir çocuklarıdır*” sözünü de Ebû Hanîfe’yi övme anlamında değil, gereksiz şekilde genişletilmiş fikhın tahsilinin Ebû Hanîfe’nin yöntemini bilmeyi zorunlu kıldığı doğrultusunda yorumlamıştır. Ona göre Şâfiî’nin bu sözlerindeki muradı Hanefilerin hükümlerin delillerini bilmesi manasında değil, onların eleştirel mahiyette olup konuları tefri’ etme alanındaki “ustalıklarıdır”. İlim çevrelerinde İmam Şâfiî’nin Ebû Hanîfe’ye yönelik bir övgüsü gibi algılanan söz konusu ifadenin İbn Teymiyye tarafından yapılan ve bilindik kanaate aykırı olan bu yorumu onun rey fikhına bakışı konusunda önemli ipuçları içermektedir. İbn Teymiyye, Hanefilerin nassları anlama yöntemi konusundaki sakîm yaklaşımlarının hem usûl-i fıkıh hem de usûlüddin konularında onların nasslara en çok muhalefet eden kimseler olması sonucunu doğurduğunu belirtir (2012, ss. 11-12, 13).

Burada dikkat çeken noktalardan birisi İbn Teymiyye'nin ehl-i sünnetin diğer üç fıkıh mezhebinden bahsederken genel olarak o mezheplerin imamlarının şahsi ilmi keyfiyetleri üzerinden muhakeme yürütmesidir. Bundan farklı olarak Hanefileri ise imamları üzerinden değil; gurup ve camia olarak “ehl-i re'y”, “ehl-i Kûfe”, “Kûfiyyûn” olarak zikretmektedir. İbn Teymiyye'nin ehl-i re'yi/Hanefileri Ebû Hanîfe'yi ön planda tutmaksızın sunması, Hanefilere yönelik eleştirilerinin Ebû Hanîfe'nin şahsına yönelik eleştiriler gibi görülmesinin önüne geçmek, böylece kendi nezdinde saygıdeğer olan bir imamı bu olumsuzluktan uzak tutma cehdi gibi değerlendirilebilir.

İbn Teymiyye'nin Hanefi usûlüne eleştirilerinin genel olarak aşağıdaki noktalarda odaklandığını söyleye biliriz:

1.2.1. Hanefiler, istidlal konusunda, hükümlerin delillerini bilme konusunda sorunludurlar. Bu noktanın İbn Teymiyye eleştirilerinin temel dayanağı olduğunu bir daha hatırlatmakta fayda var. Şöyle ki ehl-i re'y ekolün en umde özelliği olan re'yciliğin, aslında keyfi bir tercih olmayıp bunun onlarda mevcut bulunan bir sorunun (nassları iyi bilmeme ve anlamama) neticesi olduğu kanaatinin İbn Teymiyye eleştirilerinin kökeninde dayandığı düşünmekteyiz.. Araştırmamızın sonraki bölümlerinde göreceğimiz üzere hem kıyas hem farazî fıkıh ve hîle-i şer'iyye konusundaki yanlış tutumlar bir şekilde nassları ve onların istidlalini iyi bilmemekten kaynaklanmaktadır.

İbn Teymiyye'nin Hanefilerin Kitap ve sünnete en çok muhalefet eden mezhep olması ve içlerinde bidat ehli gurupları barındırmaya daha müsait olması gibi temel eleştirileri de aslında bir şekilde re'y ekolünün nassları bilmeme ve delaletini anlamam sorununun bir uzantısı olarak değerlendirdiğini söyleye biliriz.

1.2.2. Hanefilerin genel usûl kuralları yoktur veya yetersizdir. İbn Teymiyye'nin Hanefilerin yerleşmiş usûl kuralları konusunda yetersiz olduklarını iddia etmesi manidardır. Cessâs, Debûsî gibi ilk dönem Hanefi usûl müelliflerini İbn Teymiyye iyi bilmekte idi. Bunların iyi şekilde sistemleşmiş usûl eserlerini telif ettiklerinden de haberdar idi. Hatta Cessâs'ın simasında Hanefi usûl sistemi İbn Teymiyye'nin de çokça başvurduğu ilk Hanbelî usûl eserinin biçimlenmesinde etkin bir rol oynamıştı (İltaş, 2012, s. 41-42). Aynı şekilde tevatür haber, istihsan gibi İbn Teymiyye'nin de benimsediği ıstılahların ehl-i re'y/Hanefiler tarafından usûl literatürüne kazandırıldığı malumdur. O zaman “neden İbn Teymiyye

Hanefileri usûl kurallarının kısıtlılığında itham etmektedir?” diye bir soru meydana çıkmaktadır. Eğer, burada ölçü kendisinin de işaret ettiği üzere Ebû Hanîfe ve arkadaşları tarafından sistemli bir usûl eserinin yazılmamasıysa İmam Malik ve Ahmed’in de böyle eserlerinin olmaması unutulmamalıdır.

1.1.3. Bunun yanında İbn Teymiyye’nin ait olduğu geleneğin imamı Ahmed b. Hanbel’den fûru’ konularda olduğu gibi usûle ait meselelerde de farklı birbirine zıt görüşler rivayet edilmiştir. Yani İbn Teymiyye’nin Hanefi geleneğe atfettiği “usullerinin kesin olmaması” eleştirisi bir şekilde Hanbelilere de aittir. Ebû Hanîfe gibi Ahmed b. Hanbel’in de usûlü müteahhirîn mensupları tarafından istikrâ yöntemi ile sonradan sistemleştirilmiştir. Fikrimizce İbn Teymiyye bu konudaki eleştirileri ehl-i hadis refleksi ile yapılmıştır. Burada müellifin re’y ekolüne köklü, düzenli bir gelenek statüsü tanımama, onu ehl-i hadisle aynı değerde bir düşünce sistemi görmememe meyli ön plandadır.

2. İBN TEYMIYYE’NİN USÛL ALANINDA HANEFİLERE ELEŞTİRİLERİ

İbn Teymiyye’nin Hanefilere eleştirileri yukarıda sunduğumuz risalesinde belirtilen noktalardan ibaret değildir. Bu küçük risale aslında onun eleştirilerinin temel noktalarını içermekte olup bu noktaları diğer eserlerinde yeri geldikçe genişletmiş daha net usûl konuları ile gerekçelendirmiştir. Bu doğrultuda İbn Teymiyye’nin Hanefi fakihlerine usûl alanında genel olarak en belirgin eleştiri alanlarına aşağıda göz atacağız.

2.1.Kıyas

İbn Teymiyye, kıyas konusunda onu tümünden inkâr edenlerin olduğu gibi onda “israf edenlerin”, aşırıya gidenlerin olduğunu da söyler. Birinci gurup kıyası inkâr eden aşırılar Şia ve Zahiriler ve Mutezileden bazıları olduğu gibi ikinci gurup aşırıları ise ehl-i rey yani Hanefilerdir. Öğrencisi İbn Kayyim onun bu görüşünü açıklayıcı mahiyette ehl-i re’y ve zahirileri karşılaştırarak şöyle bir mukayese yapar (İbn Kayyim, 2019, Cilt 1, s. 443):

“Re’y ve kıyas ashâbı nasslardaki manalara Şari’in yüklediği manadan daha fazlasını yüklemişler. Lafızların zahirlerine bağlı kalan ekol ise nasslardaki mananı Şari’nin muradındakinden daha mahdut şekilde algılamış, manaları daraltmışlar”.

İbn Teymiyye (el-Mu’cizatu ve keramatu’l-evliya, 61), her iki meylin yanlış olup doğru olanın ise orta yol olduğunu söyler.

İbn Teymiyye, Hanefilerin kıyas konusundaki yanlışlıklarını genel olarak üç noktada topladığını görmekteyiz:

2.1.1.Konuların hükümlerini ilk önce nasslarda aramayıp direk kıyasa başvurmuşlar – İbn Teymiyye’ye göre Allah’ın dinini kâmil kılması ve peygamberin “cevâmi’u’l-kelîm” olması dolaylı olarak nassların tüm hükümleri kuşatması demektir. Sorun sadece bu nassların delaletinin anlaşılmasında, fehmedilmesindedir (İbn Teymiyye, Câmi’u’l-mesâ’il, Cilt 2, 373).

2.1.2.Kıyas yöntemi ile bazı sahih nassları inkâr etmişler – İbn Teymiyye’nin nazarında sahih nass hiçbir vecihle reddedilemez, kıyas nassın önüne geçemez. (Teymiyyeler, Müsevvede, 368).

2.1.3.Usûlüne uygun olmayan fasit kıyas yapmışlardır (İbn Teymiyye, el-Mu’cizâtu ve keramâtu’l-evliya, 61) - İbn Teymiyye’nin fasit kıyası şu şekillerde olduğunu bildirmektedir: a) İki farklı hükümlere delalet eden nassın birini diğeri ile kıyas edilmesi; b) Nassın kıyasın fasit olmasına delalet etmesi; c) Allah’ın ve peygamberinin muteber görmediği bir vasıfla iki şeyin hükmünü birleştirmek veya ayırmak fasit kıyastır (İbn Teymiyye, 2004b, Cilt 19, ss. 287-288).

Bu üç sebep aynı zamanda aşağıda ayrıca başlıkta ele alacağımız İbn Teymiyye’nin düşüncesindeki “kıyasa aykırı nass” konusuna eleştirisinin de temel sebepleridir.

2.2.“Nassa Aykırı Kıyas” Düşüncesine Eleştiri

Bilindiği üzere Hanefiler kıyasa ve usûle aykırı olması sebebi ile bazı ahad haberleri kabul etmemişlerdir (Cessâs, 1994, Cilt, 3, s. 360, Cilt 4, s. 117). Hanefiler genel olarak bunu ahâd haberin kat’î bilgi ifade etmemesi (es-Serahsi, Usûl, Cilt 1, s. 354), ile izah edip istihsana başvurma sebeplerinden biri olarak sunmuşlardır. Fakat bu tartışma ehl-i hadisin ahad mütevatir ayırımı yapmadan tüm isnadı sahih haberleri kat’î nass kabul etmesi (el-Bâkistanî, 2002, s. 35-37) sebebi ile farklı bir boyuta taşınarak Hanefilerin “sahih sünnete zıt hükümler vermesi” ve aynı zamanda “nassla aklın çatıştığını iddia etmeleri” ithamını gündeme getirmiştir. İbn Teymiyye’nin de bir ehl-i hadis mümessili olarak böyle bir ithamı içeren ilmi birikimi miras aldığını söyleye biliriz. Nitekim İbn Teymiyye’nin fıkıh düşüncesinin temel doktrini ehl-i re’y/Hanefiliğin “kıyasa aykırı rivayet” imkanının inkârı mahiyetinde olan

“sahih nakil salim akıl ile çelişmez” tezidir. İbn Teymiyye kendisinin kıyas anlayışını da bu tez müstevisine oturmuş (Duman 2018, s. 177) ve Hanefilere bu yönde ciddi eleştiriler yöneltmiştir. İbn Teymiyye, kendisinin kıyas düşüncesini ifade eden ve aynı zamanda Hanefilerin bu yönde yanlış bulduğu iddialarını cevapladığı *Kıyâs* isimli bir risale de kaleme almıştır.⁵⁹ İbn Teymiyye, bu risalesinde genel olarak Hanefilerin “nasslardaki bazı hükümlerin kıyasla elde edilen hükümlere aykırı olduğunu” iddia ettiklerine işaret etmiş ve onların bu “iddiaları”nı çürütmek için fûru fıkhındaki konu ile ilgili örneklerini teker teker ele alarak cevaplamıştır.

Başta da işaret ettiğimiz gibi bu konuda İbn Teymiyye’nin Hanefilere esas eleştirisi onun fıkıh ve kelam düşüncesinin esasını teşkil eden “sahih nakil salim akla aykırı olmaz” tezidir. İbn Teymiyye’ye göre sahih nakil ve salim akıl aynı ilahi kaynaktan geldikleri için biri diğeri ile tenakuz içerisinde olamaz. İbn Teymiyye’ye göre nass eğer Allah’ın nazil ettiği vahiyse kıyas da yine Allah’ın insanoğluna indirdiği Mizân’dır. Hem nass, hem de Mizan ilahi menşeli oldukları için bunların biri diğeri ile çelişmesi mümkün değildir. Eğer bir çelişki görüntüsü varsa o zaman ya nass sahih değildir ya da kıyas usûlüne göre uygulanmamıştır (İbn Teymiyye, 2004b, ilt 19, ss. 176, 288). Böylece İbn Teymiyye, nass kıyas çelişmesini aslında nass veya kıyasta ayrı ayrılıkta mevcut bulunan sorun olarak değerlendirmektedir. Nassın sorunu derken o bunu iki yönden ele almaktadır:

2.2.1.Nassın sıhhati ile ilgili sorun – Müçtehit tarafından zayıf bir hadis sahih olarak kabul edilebilir veya sorunlu bir hadisin muarız rivayetleri zayıf olarak kabul edilmiş olabilir. Burada kıyas işlemi (ta’lîl) sahih olsa da nassların sıhhatle ilgili sorunları sebebi ile kıyasa aykırılık sonucuna varılabilir.

2.2.2.Nassın delaleti ile ilgili sorun – bu nass birkaç manaya delaletinin mümkün olması halinde müçtehidin delaleti sadece nassın zahiri ile sınırlı tutması sorunudur. Bu durum nassla kıyasın arasında çelişki olması izlenimini vere bilmektedir.

Kıyas nass çelişkisi konusunda ikinci ana sorun ise kıyas işleminin kendisi ile ilgilidir. Başka ifade ile söylersek bu sorun kıyasın usûlüne göre yapılmaması sorunudur. İbn Teymiyye’nin

⁵⁹ İbn Teymiyye’nin öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye’nin bir sorusu üzerine yazdığı bu risale *Mecmû’u fetâvâ* isimli eserin usulle ilgili 20. Cildinde bulunmaktadır (İbn Teymiyye, 2004b, Cilt 20)

kıyas işleminde en önemli gördüğü nokta illetin tespiti konusudur. Eğer illet hem asılda hem de fer’de hiçbir engelleyici (mâni’) bir sebep bulunmadan mevcut bulunursa bunlar aynı hükme tabi tutulurlar. Bu şeriatla hiçbir şekilde çelişmeyecek sahih bir kıyastır. Aynı zamanda aralarında hiçbir farkın bulunmadığı iki olayın kıyası da sahih olup şeriatla çelişmesi imkânsızdır (İbn Teymiyye, 2001a, ss. 289-290).

Görüldüğü üzere İbn Teymiyye’ye göre Hanefilerin iddia ettikleri “*nass ve kıyasın tearuzu*” sorunu aslında insanın kendisinden kaynaklanan sübjektif bir sorundur. Burada ya nass yanlışı değerlendirilmiş ya da kıyas yanlışı yapılmıştır.

2.2. Hîle-i Şer’iyye

“Şekil bakımından hukuka uygun bir işlemi vasıta kılarak yasaklanmış bir sonucu elde etmek amacıyla yapılan muamele” gibi tanımlanan (Köse, 1998, s. 178) hîle-i şer’iyye İslâm hukuk geleneğinde en çok Hanefilerle ilgili zikredilmektedir. Nitekim bu konuda yazılmış ilk kitap *el-Mehâric fi’l-hiyel* isimli eser de Hanefilerin kurucu imamlarından Muhammed b. el-Hasen’e nispet edilmektedir (Şeybânî, 2021).

İbn Teymiyye, hile konusunda ayrıca *Kitâbu İkâmeti’-d-delîl alâ ibtâli’t-tehlîl* isimli eser yazmıştır. Hile konusunda yazılmış en hacimli eser olarak bilinen bu kitapta müellif, kendisinden önceki ulemanın bu konudaki görüşlerini sıralamış, onun temel felsefesini değerlendirmiş ve konu hakkında şiddetli eleştirilere yer vermiştir (Köse, 1996, s. 53). Eserinde nassları ve bu nasslardan çıkarılmış genel kuralları ihtiva eden 24 veçhe üzerinden fıkıhta hilenin haramlığını isbata çalışmıştır. Münafıklar için nazil olmuş Bakara suresinin 29. âyetinin ışığında hileni *hud’a* (aldatma) olarak değerlendiren İbn Teymiyye, böyle bir uygulamayı münafık emeli olduğunu bildirmektedir. Aynı şekilde “*Ameller niyetlere göredir*” hadisinden de hareketle akit ve tasarruflarda esas olanın maksatlar olduğunu ve hilenin bu açıdan makâsıdu’ş-şer’e muhalif olduğuna işaret etmektedir.

Hem bu eserinde hem de hile konusuna temas ettiği diğer eserlerindeki farklı yerlerde İbn Teymiyye, fıkıhta hilenin mezmûm (eleştirel) re’y yöntemi olduğuna ve bunun Kûfe fıkıh düşüncesinin metodu olduğuna işaret etmiştir. İbn Teymiyye hilenin sonradan meydana çıkmış bir bid’at olduğunu söyler. Onun nazarında hükümlerde hileye başvuranlar genellikle metodolojilerinde re’yin baskın olduğu guruplardır. İbn Teymiyye, bu ekolün hem kendilerinin hem de “*re’yün mahz*” adlandırılan nasslardan bağımsız re’ylerinin (bir

anlamda metodolojilerinin) sahih rivayetlerle zemmedildiğini söyler. Onun nazarında hile bu tür mezmûm re'yin ta kendisidir. Bu tür rey ne sahabe eserine dayanmaktadır ne de hile olarak herhangi bir asla kıyas edilmesi mümkündür. Benzeri bulunmayan bir asılla sabit olan bir hüküm ise batıl reydir. İbn Teymiyy'e göre re'y aslında sünnetin getirdiği kolaylıkları zorlaştıran bir şeydir. Aynı zamanda re'y, hile olarak dini hadlerin çiğnendiği ve haramların helal kılındığı bir seviyeye indirmektedir. İbn Teymiyye, bu görüşünü Hz. Peygamber ve sahabeden nakledilen re'y karşıtı birtakım rivayetlerle delillendirmektedir. O, sahabenin bu rivayetlerini onların re'yi zemmetmeleri ve re'y kullanmanın haramları helal, helalleri haram kılma özelliğinin beyanı olarak değerlendirmektedir (İbn Teymiyye, 1987, Cilt 6, 144).

İbn Teymiyye, aslında re'yin fıkhıta sünnetin açtığı genişliği daraltan bir metot olduğunu vurgular. Re'yle yaratılan bu darlık sonradan yine re'yden doğan hile ile genişletilmeğe çalışılmaktadır (İbn Teymiyye, 1987, Cilt 6, ss. 147-148). İbn Teymiyye, bu tezini şarta bağlı talak (mu'allak talak) ve mükrehin yemini konusundaki itirazlarında dolaylı olarak dile getirmiştir. O, Hanefi kadılarının talakı bir şarta bağlamayı Allaha yemin gibi kabul ettiklerini, selefın ve mezhep imamlarının yapmadığı bir bidati meydana çıkararak şartlı talakı geçerli saydıklarını söyler (İbn Teymiyye, 2019, Cilt 1, s. 43). Cumhur ise iki şekilde talakın caiz olmadığına hükmetmişler: a) "Hangi kadınla evlenirsem o boş olsun" gibi şartlı talak; b) Mükrehin talakı. İbn Teymiyye, Hanefilerin cumhurun hilafına bu gibi şartlara bağlanmış talakların ve ikrah altındaki akitlerin sonucunda zor duruma düşen şahısların hileye ihtiyaç duyduğunu söyler. Ona göre Muhammed b. Hasen de *Kitabu'l-hiyelini* bu ihtiyaç doğrultusunda yazmıştır (İbn Teymiyye, 2019, Cilt 1, ss. 48-49).

İbn Teymiyye, hilenin çıkış noktası olarak kabul ettiği re'yi ve bu metoda başvuruları ciddi biçimde eleştirmiştir. Ama burada eleştirilen şeyin bir te'vil şeklinde meydana çıktığını ve bunu küfr-i inâdiden olmadığına da işaret etmeği unutmamıştır. İbn Teymiyye hilenin Kûfe ilim muhitinde meydana çıkmasına işaret etse de bunun Kûfe fıkıh ekolünün kurucusu saydığı zümre tarafından uygulanmadığını söylemektedir. Bu zümre İbn Teymiyye'ye göre Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd – İbrahim en-Nehâî – Hammad b. Süleyman silsilesidir. İbn Teymiyye, bu çevrenin bu yöntemi kullanarak hüküm vermediklerini bildirerek tam aksine hile aleyhine rivayetlerin de bu zümreden geldiğini söyler. Görünen odur ki İbn Teymiyye, hilenin Kûfe/Hanefi ekolü içerisinde mezhepleşme dönemi ile beraber girdiği kanaatindedir. Nitekim *Kitâbu'l-hiyel'i* Muhammed b. Hasen'e atfederek onun hileyi

bazı fikhî hükümlerin çıkmazlarından kurtulma çaresi olarak gördüğünü söyler (İbn Teymiyye, 2019, Cilt 1, ss. 48-49).

Sonuç olarak İbn Teymiyye'nin hile eleştirilerini şu temel noktalar üzere tasnif edebiliriz:

- a. Hile Kitap ve Sünnete, selefin uygulamasına zıt bir yöntemdir.
- b. Hile hükümlerde maksatların esas olması kaidesine aykırıdır
- c. Hile mezmûm re'y cinsindedir. Mezmûm re'yle daraltılan alan yine mezmûm re'yle/hile ile genişletilmektedir. Dolayısı ile bu yönden hilenin mahiyeti yapay sorun yaratarak onu yapay yöntemle çözmekten başka bir şey değildir.

2.3.Farazî Fıkıh

Farazî fıkıh “vuku bulmayan meseleler hakkında verilen fetvalardır” (Ebû Zehra, 1962, s. 215). Mahiyeti itibarı ile farazî fıkıh bir re'y faaliyetidir. Nitekim ona re'y kelimesinden türeyen *Fikhü'l-Eraeyti* fikhu eraeyte/eraeytiyyünde denilmiştir (Kılıç, 2021, ss. 69, 77-81). Bu yönü ile fıkıh tarihinde genel olarak Irak ekolü, özel olarak da Ebû Hanîfe ve ashabı ile ilişkilendirilmiştir. Muhammed b. Hasan el-Hacevi (ö. 1956), farazî fikhî ilk icat edenin Ebû Hanîfe olduğunu söylemektedir (Hacevi, 1995, Cilt 1, s. 4019). Ebû Zehra (1962, s. 216), Hacevi'nin bu görüşünü kabul etmemektedir. Onun nazarında Ebû Hanîfe, farazî fikhî icat etmemiş sadece onu genişletmiş ve geliştirmiştir. Bu konuda sonuç ne olursa olsun re'y ekolünün fıkıh düşüncesinde farazî fikhin özel bir yeri olduğunu söyleye biliriz.

Yukarıda bahsi geçen *er-Risale fi fedaili eimmeti'il-erbaa* isimli risalesinde de gördüğümüz gibi İbn Teymiyye'nin nazarında tefri' /farazî fıkıh faaliyetini ehl-i re'y içerisinde meydana çıkması iki sebebe dayanmaktadır:

- Hanefilerin usûl konusunda kendi imamlarından açık ve net kuralların gelmemesi
- Hanefilerin nasslar ve onların delaleti konusunda mahir olmamaları

İbn Teymiyye'ye göre (2012, ss.11-12) bu iki temel yetersizliği telafi etmek, eksiklikleri gidermek için Hanefiler fikhin tefri'ine ve farazî fıkıha başvurmuşlardır.

Farazî fikhî İbn Teymiyye bir mühdes re'y faaliyeti olarak görmektedir. Nitekim farazî fıkıh konusuna yer verdiği diğer bir esri *el-İstikame*'de söz konusu meseleyi mühdes, mezmûm re'yin eleştirisi bağlamında ele almıştır. İbn Teyniyye, usûlde mühdes re'yin kelim ilmi

şeklinde mevcut olduğuna işaret ederek, fıkhıta da fûru' konularında eleştirel re'yn mevcutluğundan bahsetmektedir (İbn Teymiyye, 1982, Cilt 1, s. 4). Fûru fıkhıta eleştirel re'yn tezahürlerinden birisi yapay şekilde konular üreterek bunların nasslarda hükümlerinin olmadığı iddiası ile re'ye başvurulmasıdır. İbn Teymiyye, bu durumu ehl-i re'yn yukarıda işaret ettiğimiz usûl ve nasslar konusunda “yetersizliğinin” mahsulü olan “*nassların tüm olayları kapsamadığı*” görüşünün eleştirisi çerçevesinde değerlendirmiştir. Onun nazarında konuları yapay şekilde dallandırıp çoğaltarak sonra da bunların hükümlerinin nasslarda bulunmadığını iddia etmek üç sebepten yanlıştır:

2.4.1. Üretilen bu konuların büyük bir kısmı hiçbir zaman baş vermeyecek olaylardır. Bu sebepten nassların bu gibi olaylara hüküm getirmesi lüzumsuzdur. Vasiyetler, talak, yemin gibi alanlarda üretilen konular üzerinde iyice düşünüldüğü zaman bunun doğruluğu açıkça görülmektedir.

2.4.2. Bu tür konular fasit asıllar üzerine bina edilmiştir. İbn Teymiyye göre sünneti bilen birisi bu fûruların, hangi asıllar üzerine bina edildiğini açıklayamaz. Hakiki asıllara arz edildiğinde bu konuların hepsinin boş olduğu meydana çıkacaktır. Buna misal olarak İbn Teymiyye, Muhammed b. Hasen'in *Câmi'ul-kebîr*'inde yemin meselesini Kûfe nahiv ekolünün kuralına bina ederek ortaya koyduğu hükümleri göstermektedir. İbn Teymiyye, yemin konusunda asıl olanın yemin edenin niyeti olduğunu söyler. Bundan sonra ise önemli olan bu niyeti belli eden karineler ve örftür. Böylece İbn Teymiyye, Kûfelilerin yemin konusunda nahiv kurallarını öne geçirmelerini ciddi usûl hatası olarak kabul etmektedir. İbn Teymiyye, yönetim ve siyaset konularında da ehl-i re'yn bu gibi hatalar yaptığını söyler. Onlar fasit usûller üzerine bina ederek şeriata muhalif bir sürü fûru üretmişlerdir. İbn Teymiyye, böyle bir faaliyete ihtiyaç olmadığına işaret eder mahiyette Peygamberin cevâmi'u'l-kelim olduğunu söyler. Cevâmi'u'l-kelim özelliği İbn Teymiyye'nin nazarında peygamber sünnetinin külli, genel kaideler içermesidir.

2.4.3. İbn Teymiyye, nassların insanların yüzleştiği tüm olayların hükmünü içerdiğini söyler. Bunun mantıki devamı olarak da ehli-nassın fetva kabiliyetinin daha gelişmiş olup bu açıdan Müslümanlara daha faydalı olduklarını söyler. Bunun mukabilinde re'y ehli nassları az bilmekte buna göre de insanların ihtiyaçlarına cevap verecek fetvalar ortaya koyamamaktadırlar. Müslümanların sorunlarını çözmek için nassları iyice bilinmesine ihtiyaç vardır. İbn Teymiyye ehl-i re'ye nass bilgisinin yerine bu nasslara muhalif olan

“usûllerin” olduğunu söyler. Böylece o, farazî fıkha başvurmanın “nassların şumûllülüğü” prensibi ile çeliştiğini göstermektedir (İbn Teymiyye, 1982, Cilt 1, ss. 8-13). Bunun yanında ehl-i rey için İbn Teymiyye’ye göre “kronikleşmiş bir illet” haline gelen nassları iyi bilmeme sorununun onların farazî fıkha baş vurmalarında temel sebep olduğuna da işaret etmektedir.

Görüldüğü üzere ehl-i re’yi farazî fıkıh ve tefri’ konusunda şiddetli eleştirmiş hatta ekolün fikhını tedvin etmiş Muhammed b. Hasen’i bu meselede “fasit asıllar uygulamakta” itham etmiştir. İbn Teymiyye’nin İmam Muhammed’i hîle-i şer’iyye konusunda olduğu gibi farazî fıkıh konusunda da mezmûm rey kullanma yönünden eleştiri dairesine dahil etmesi onun yukarıda zikrettiğimiz “Ebû Hanîfe’den kesin kurallar gelmediği için müntesiplerinin kendi re’yelerine uyararak imamlarının yolundan uzaklaşması” iddiasının mantıkî devamı olarak mütalaa ede biliriz. Nitekim, Ebû Hanîfe’nin ismini ehl-i hadis alimlerle birlikte zikrederek onları usûlü soyutlaştırıp farazî konular üretenler gibi olmadıklarını söylemiş, bununla Ebû Hanîfe’yi farazî fıkıh uygulamasından uzak tutmuştur (İbn Teymiyye, 2004b, Cilt 20, s. 402). Aynı pasajda yine Ebû Hanîfe’nin İbn Teymiyye nazarında “fıkıh usûlünü en iyi bilen ve onu hükümlerin istidlalinde en iyi şekilde kullananlardan” olduğu anlaşılmaktadır. Burada ilginç olan böyle bir usûl bilgisine ve onu başarılı şekilde uygulama istidadına sahip Ebû Hanîfe’nin bu meziyeti en yakın talebesi İmam Muhammed de dâhil olmakla kendisinden sonrakilere aktarmamasını İbn Teymiyye’nin kolayca kabul etmesidir. Onun bu kabulünün Ebû Hanîfe’yi bir şekilde re’y ekolüne mesafeli gösterme cehdi olarak anlaya biliriz.

SONUÇ

İbn Teymiyye’nin Hanefilik hakkındaki görüşlerinin genel olarak eleştirel bir meyil üzere olduğunu söyleye biliriz. Ama bu eleştirinin genel olarak bir metodoloji eleştirisi olduğunu unutmamalıyız. İbn Teymiyye, genel olarak Hanefilerin kurucu imamlarını bir iki istisna dışında selef –i salihîn zümresi içerisinde değerlendirdiğini görmekteyiz. Aynı şekilde o, Ebû Hanîfe’nin fikhının Abdullah b. Mes’ud’a dayandığına dikkat çekerek bu ekolün sahabe kaynaklı meşru bir gelenek olduğuna işaret etmiştir. Bunu devamlı olarak kendi eserlerinde yeri geldikçe “dört imam”, dört mezhep” gibi kavramları kullanarak da teyit ettiğini söyleye biliriz. Aynı şekilde İbn Teymiyye’nin akâit alanında kendisinin önemli gördüğü bazı konularda Ebû Hanîfe ve arkadaşlarını takdir ettiği de görülmektedir.

İbn Teymiyye'nin Hanefilere eleştirilerine gelince fûru fikhın farklı konularında bekliden de bir makalenin boyutlarını aşacak eleştiri noktalarının olduğunu söyleyebiliriz. Fakat usûl alnına gelince İbn Teymiyye'nin eleştirilerini bu konuda iki noktada ele almak mümkündür. Birincisi Hanefi usûlünün genel mahiyetine ait eleştirilerdir. Burada o, Ebû Hanîfe'nin usûlünün net şekilde bilinmediğine işaret eder. Bunun mantıki devamı olarak da farklı bidat guruplarının bu mezhep içerisinde barınmasının mümkünlüğünü söyler. Aynı şekilde Hanefilerin istidlal sorunlarının, nassları anlama sorunlarından kaynaklandığını ifade eder. Bunun sonucu olarak da onların diğer üç mezhebe nazaran daha çok Kitap ve Sünnete muhalif hükümler verdiklerini söyler. İbn Teymiyye'nin bu konuda değerlendirmelerinin genel olarak ehl-i hadis refleksi bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz. Özellikle Ebû Hanîfe'den usûlle ilgili net kuralların rivayet olunmaması ve bunun genel olarak Hanefi usûlünde belirsizlikleri doğurması kanaatinin re'y metodolojisinin meşruluk zemini ile ilgili belli kaygılardan kaynaklandığını düşünmekteyiz.

İbn Teymiyye'nin Hanefi mezhebine eleştirilerinin ikinci alanı ise usûlün içeriğine ait konulardır. Bu yönde İbn Teymiyye'nin en kapsamlı eleştiri alanı kıyas konusudur. İbn Teymiyye Hanefilerin "nasslara muhalif kıyas" iddiasını eleştirmiştir. İbn Teymiyye'nin bu eleştirisi onun fikh düşüncesinin temelini oluşturan "sahih nakil salim akılla çelişmez" tezinin devamı mahiyetinde olduğunu söyleyebiliriz. İbn Teymiyye, Hanefileri kıyas konusunda "müsrif" davrandıklarını, konunun hükmünü nasslarda iyice aramadıklarını, nassların hem sıhhatini hem de delaletini iyi değerlendirmediklerini ve bu sebeplerden fasit kıyas yaptıklarını söyler. "Nassla çelişen kıyas" iddiası da bu tür yanlış metod uygulanarak yapılan kıyas örneklerinin ürünüdür.

İbn Teymiyye'nin Hanefileri usûl konusunda geniş eleştiri noktalarından birisi de hîle-i şer'iyye konusudur. İbn Teymiyye hilenin Kufe ilim çevresinden çıktığını kabul etse de bu yöntemin Kûfe mektebinin sahabe ve tabiinden olan banileri tarafından kullanılmadığını tam aksine onların fikhîta hile karşıtı olduklarını bildirmektedir. Hanefi mezhebinin tedvinindeki önemli sima Muhammed b. Hasen'e bu konuda eleştirisi ve bu husustaki genel değerlendirmelerinden hareketle İbn Teymiyye'nin hîle-i şer'iyyenin Kûfe ekolüne bu geleneğin mezhepleşme süreciyle girdiğine inandığını söyleyebiliriz.

İbn Teymiyye fıkihta hile yönteminin ayet ve hadislere zıt olması yanında onun hükümlerde maksatların esas alınması kaidesine de zıt olduğunu bildirmektedir. İbn Teymiyye fıkihta hileni de eleştirel re'y kapsamında değerlendirdiğini görmekteyiz. Onun nazarında hile mezmûm re'yin bir uzantısıdır. Mezmûm re'y sünnetin açtığı genişliği kısıtlamaktadır. Re'yle meydana getirilmiş hukuki bir çıkmaz yine mezmûm re'yle genişletilmeğe çalışılmaktadır. Görüldüğü üzere İbn Teymiyye'ye göre hilenin mahiyeti onun Kitap ve sünnete muhalif olması ile beraber yapay şekilde çıkartılan fihhi sorunların yine yapay şekilde çözülmesidir.

İbn Teymiyye'nin usûl alanında Hanefilere önemli eleştiri noktalarından birisi de farazî fıkıh konusudur. İbn Teymiyye'ye göre Kufe ekolü tarafından kullanılan farazî fıkıh mahiyeti itibari ile mezmûm re'yin bir ürünüdür ve Hanefilerin usûl alanında ve nassları bilme ve anlama konusunda yetersizliklerini telafi etmek için meydana çıkardıkları bir yöntemdir. Bu yetersizliklerin bir uzantısı olan “*nassların tüm olayların hükümlerini kapsamaması*” düşüncesi farazî fikhî meydana çıkararak esas etkenlerdendir. Bu düşünce ile yapay şekilde fikhî konular dallandırılıp genişletilmiş/tefri' edilmiş sonra da bu hükümlerin nasslarda bulunmadığı iddia edilmiştir. İbn Teymiyye'nin, “*nassların yetersizliğinden*” farazî fıkha yönelmeyi üç yönden eleştirdiğine şahit olmaktadır: a) Farazî fıkihta ele alınan konular hiçbir zaman vuku bulmayacak olaylar olduğu için onların hakkında nasslarda hükümler aramak yersizdir; b) Farazî fıkihtaki hükümler fasit asıllar üzerine bina edilmiştir. Meşru' asıllara bu hükümler arz edildiği zaman bunların boş oldukları meydana çıkacaktır; c) Farazî fıkıhla uğraşan ehl-i re'y nassları bilme yönünden sorunludurlar. Bu sebepten bilmedikleri veya anlayamadıkları nassları yok sayarak farazî fıkha başvurmuşlardır.

Görüldüğü üzere her üç konuda da eleştirinin mihverî re'yin fıkha ve fıkıh usûlüne müdahale dairesindedir. Fakat İbn Teymiyye'nin re'yin bu müdahalesinin Kûfelilerin keyfi bir tasarrufu olmadığı, nassları bilme ve delaletini anlama sorununun sonucu olduğu gibi determinist bir yaklaşımı benimsediğini görmekteyiz. Meseleye daha genel şekilde bakarsak İbn Teymiyye'nin nazarında bu olgunun aslında fıkihta re'y metodolojisinin oluşmasının temel etkeni olduğunu söyleye biliriz. Diğer bir şekilde ifade edecek olursak düşünce sisteminin temel göstergesine çevrilmiş re'ycilik, Kûfe ekolünün nassla sorun yaşamasının bir şekilde yan etkisidir.

KAYNAKLAR

Al-Matroudi, A. (2008). İbn Taymiyyah's Evaluation of İstihsan in the Hanbali School of Lav. *Islamic Studies*, 47(2), 155-172.

Âlu Teymiyye. (ts.). *El-Müsevvede fi usûli'l-fikh*. (Haz. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

Bakistânî, Z. (2002). *Min usûli'l-fikhi 'alâ menheci ehli'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Harrâz.

Cessas, E. (1994). *El-Füsûl fi'l-usûl* (Cilt 1-4). Kuveyt: Vizaratu'l-avkafi'l-Kuveytiyye

Cümeylî, S. (1985). *Münâzarâtu İbn Teymiyye me'a ulemâ'i asrihi*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi.

Duman, S. (2018). *İbn Teymiyye'nin fikh düşüncesi*. İstanbul: Beka Yayıncılık.

Ebû Zehra, (1962), M. *Ebû Hanîfe*. (Çev. Osman Keskiöđlu). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Hacevî, Muhammed, (1995). *el-Fikru's-sami fi tarihi fikhi'l-islami*. (Cilt 1-2). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.

Hasan, İbrahim, İsmail Yiğit, Osman Kazıcı. (1991). *Siyasi-dini-kültürel-sosyal İslam tarihi*. (7.cilt). İstanbul: Kayhan Yayınları.

İbn Teymiyye, T. (1982), *el-İstikâme*, (Cilt 1-2). (Haz. Muhammed Reşad Salim). Medine: Câmîiatu İmam Muhammed b. Seûd.

İbn Teymiyye, T. (1977). *Şerhu hadîsi'n-nüzul*. Beyrut: el-MektEbû'l-İslami

İbn Teymiyye, T. (1986). *Minhâcu's-sünnetin'nebeviyye fi nakz kelâmi'siati'l-kaderiyye*. (Cilt 1-9). (Haz. Muhammed Reşad Salim). Medine: Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye.

İbn Teymiyye, T. (1987) *el-Fetavâ'l-kübra*. (Cilt 1-6) Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.

İbn Teymiyye, T. (1991). *Der'ü ta'âruzi'l-akl ve'n-nakl*. (Cilt 1-10) (Haz. Muhammed Reşad Salim). Suudi Arabistan: Cami'atu Muhammed b. Suud.

İbn Teymiyye, T. (1999) *İktidâ'u's-sırati'l-mustekim li muhelefeti ashabi'l-cehim*. (Cilt1-2). (Haz. Nasr Abdülkerim el-Akl). Beyrut: Daru alemlî-kitab.

İbn Teymiyye, T. (2001a). *Camiu'r-resail*. (Cilt 1-2). (Haz. Muhammed Raşid Salim). Riyad: Daru'l-a'ta.

İbn Teymiyye, T. (2001b). *Gaidetu'l-celiyye fi't-tevessül ve'l-vesile*. (Haz. Rebi' el-Medhali). Acman: el-Mektebetu'l-Furkan.

İbn Teymiyye, T. (2004a). *El-Fetvâ'l-Hameviyyetu'l-Kübrâ*. (Haz Hamd b. Abdulmuhsin et-Tuveyciri). Riyad: Daru's-Sami'i.

İbn Teymiyye, T. (2004b). *Mecmû'u Fetâvâ*. (Haz. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım). Medine: Mecme'u el-Melik Fehd li Tabâ'ati'l-Mushafi'ş-Şerîf.

İbn Teymiyye, T. (2005). *Şerhu akideti'l-İsfehaniyye*. (Haz. Muhammed b. Riyad el-Ahmed). Riyad: el-Mektebetu'l-asriyye.

İbn Teymiyye, T. (2012). *er-Risale fi fedaili eimmeti'il-erbaa ve ma emtâze bihi kulli imamin min fadileti*. (Haz. Fevaz Muhammed el-A'vdi). Küveyt: Şebeketu varagatu's-Selefiyye.

İbn Teymiyye, T. (2019). *Redd 'ala's-Sübki fi mes'eleti ta'liki't-talak*. (Cilt 1-2). (Haz. Abdullah b. Muhammed el-Mezru'). Suudi Arabistan: Daru İbn Hazm.

İbn Teymiyye, T. (ts.). *Câm'i'u'l-Mesâ'il*. (Cilt 1-9). (Haz. Muhammed Aziz Şems). Riyad: Dâru'l-İtaâti'l-İlm.

İbn Teymiyye, T. (ts.). *Mu'cizâtu ve keramâtu'l-evliyâ*. (Haz. Mustafa Abdulkadir Ata). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İltaş, D. (2012). el-'Udde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 42. ss. 41-42). İstanbul: TDV Yayınları.

Kılıç, H. (2021). *İslam hukuk düşüncesinde farazî fıkıh*. Ankara: Fecr Yayınları.

Köse, S. (1996), *İslam hukukunda kamuna karşı hile Hile-i şer'iyye*. İstanbul: Bileşik Yayıncılık.

Köse, S. (1998). Hiyel. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 18. ss. 170-178). İstanbul: TDV Yayınları.

Opwis, F. (2008). The Construction of Madhab Authority: İbn Taymiyya's Interpretation of Juristic Preference (İstihsan). *İslamic, Law and Society*, 15(2), 219-249.

Serahsî, Ş. (ts.). *Usûl*. (1-2 cilt). (Haz. Ebû'l-Vefâ el-Efğani). Beyrut: Daru'l-ma'arif,

Şeybânî, M. (2021). *el-Mehâric fi'l-hiyel Şer'î çıkış yolları* (Çev. Saffet Köse). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Tabak, H. (2013). *İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in Hanefilere Yönelttiği Tenkitler (Namaz Örneği)*. (Doktora Tezi). Prof. Dr. Vecdi Akyüz, Marmara Üniversitesi.

Tâhâvî, E. (1993). *el-Akîdetu't-Tâhaâvîyye*. (Haz. Nasiruddin el-Albani). Beyrut: el-MektEbû'l-İslami.